

MOELWYNION & MIGNEINT

Ardal eang o uwchdiroedd rhwng Penrhyndeudraeth a Betws y Coed, mae'r Migneint hefyd wedi'u cynnwys yma. Mae rhai o'r mynyddoedd yn sefyll allan yn arwahan, tra bod grŵp Moelwyn yn ffurfio ffrynt trawiadol wrth edrych o'r De, gyda'r lwmp enfawr Manod Mawr yn dominyddu ardal y dwyrain. Mae'r ardal yn enwog am ei chwareli llechi, er bod llawer ohonynt o dan y ddaear maent yn dal i gael eu galw'n chwareli. Cariwyd y llechi gwastraff mewn tryciau a fyddai'n docio drosodd ar ddiwedd y cledrau, rhain yw'r nodweddion amlwg. Ceir hefyd ardaloedd eang o goedwigaeth ar rai o'r llethrau.

Moel Siabod 872m SH 705547

Enw aneglur iawn, gydag esboniadau gwrthgyferbyniol ynghylch yr ystyr. Fe elwir y mynydd fel Carnedd Moel Siabod ar fapiau modern yr AO; y garnedd yw'r carn Oes Efydd anferth ar y copa ond un sy'n aflonyddgar.

Yn ei lyfr Enwau Lleoedd Syr Gaernarfon, 1928, nododd yr Athro J Lloyd-Jones, a oedd yn enedigol o Ddolwyddelan, fod yr enw yn aml yn cael ei egluro fel Moel Siabod, gan fod yn deillio o naill ai Moel Las Abad; neu, Moel Lys Abad. Ond tra bo'r elfen *abad* 'abbot' yn cael ei gryfhau gan y term offeiriad yn enwau lleol fel yn Sarn yr Offeiriad (SH 733543); nododd yr athro J Lloyd-Jones ei bod yn amhosibl cyrraedd siabod drwy gyfuniad o (*la*)s + *abad* neu o (*ly*)s + *abad* drwy sabad i gyrraedd a siabad. Fodd bynnag, yng nghronfa ddata Archif Melville Richards, cofnodir un enghraifft o'r enw gyda'r ffurf anghywir Moel Siabad. Yn lle hynny, cynigiodd Lloyd-Jones gysylltiad gyda'r Saesneg Canol *shabbed* 'crachog'.

Hefyd, cyflwynodd ddamcaniaethau eraill; fel, llygredd o *jabot* 'gwddf cotwm, gwisg gwddf'; term a fenthycwyd yn uniongyrchol o'r Ffrengig *jabot* 'ffril', hefyd enw pysgodyn sy'n deillio o'r Ffrengig *shabot*(?). Mae eraill wedi rhoi *siad* 'coron, pen' [gair a fenthycwyd o'r Saesneg Canol *shad*, *shed* 'gwahanfa gwallt'] + *ôd* 'eira' fel ystyr. Mae'r gair *siad* i'w weld yng ngwaith Guto'r Glyn (c.1412-93) 'Eisiau dur i'r siad wrol'.

Un posibilrwydd diddorol arall i'w gadw mewn cof yw'r gair Cymraeg *cabôd*, *chabôd* 'cwfl', o'r Ffrengig *capot* 'cwfl'; clogyn hir â chwfl sy'n dod i lawr i'r llawr - yn atgoffa pobl o amlinelliad Moel Siabod? Byddai geiriau Ffrangeg yn cael eu derbyn yn eithaf hawdd i'r iaith, wrth i lawer o filwyr Cymru ymladd fel milwyr cyflog yn Ffrainc; i'r Saeson a hefyd i'r Ffrancwyr, enwedig yn y Rhyfel Can Mlynedd. Moel Shabbowe 1552 Calendar of the Caernarfonshire Quarter Sessions, Moel Siabot c.1700 Parochialia, Moel Siabod 1719 Glossarium, Moel Shiabod 1795 Map John Evans, Moel Shiabod 1834 Map Greenwood, Moel Shabot 1840 Map Degwm.

Moelwyn Mawr 770m SH 659449

Unwaith eto mae angen trafod ffurf y mynydd oherwydd y gair *moel* yn yr enw. Yn dibynnu ar y lleoliad y'i gwelir mai'r mynydd yn ymddangos fel 'bryn conigol', sef o'r De a'r Dwyrain; tra o'r Gorllewin mae'r ffurf yn agosach at 'domen gron'. Heblaw hyn, mae'r enw'n un anodd ei ddehongli'n iawn oherwydd ffactorau eraill.

Yr ail elfen yr enw i'w (g)wyn, sef y gwrywaidd 'gwyn' nid y ffurf fenywaidd (g)wen y byddai un yn cysylltu fel ffurf yr elfen i ddilyn y gair *moel*. Mae'r cyfuniad anarferol yma wedi arwain rhai at yr awgrymiad y gallai enw'r mynydd ddeillio o gyfeiriad at enw personol unigolyn neu fel llysenw. Hefyd, mae hi'n anodd canfod os cyfeiriad at endid mytholegol neu berson hanesyddol yw, mae'n anodd ei ganfod; er hynny, ceir cyfeiriad at un o drigolion dyffryn Conwy yn 1352 fel un o'r enw Dafydd ap Moylwynn: mae'r ap yn dynodi ei fod yn fab i Moylwynn.

Mae rhai wedi cynnig yr enw personol Gwnion, yn yr enwau i roi ffurf debyg i Moelwnnion sydd wedi ei altro'n hwyrach. I eraill defnydd anghyson *moel* a *gwyn* sydd yn yr enw, i ddynodi mynydd

sy'n cael ei orchydd yn aml gan eira. Tybed os oes yna ddefnydd o air sy'n debyg i'r Gwyddeleg *maoileann* 'ysgafell, uwchdir du, gwylyfa, copa neu grib o fryn' yma ar un adeg. lleychweth y moyle wyn c.1592 SCC, y moelwyn bychan a mawr c.1700 Parochialia, Moelüyn 1719 Glossarium, Moelwyn 1838 AO.

Yn ei lyfr Enwau Lleoedd Sir Gaernarfon 1928, fe nodwyd Professor J Lloyd-Jones y ffaith y bod yna wahaniaethau mewn sillafiad ac ystur enwau 'moel' ar fynyddoedd Iwerddon. Fe ysgrifennodd '**Moel** - Yr un gair ydyw a'r ansoddair moel yn ei wreiddyn, a cheir yr unrhyw ddatblygiad yn yr Wyddeleg. Cymharer heblaw'r ansoddair, *maol* 'penrhyn, bryn, neu drum', *maoil* 'bryn, tomen, pen', *maolán* 'pen moel dyn neu fynydd'. Rhaid bod y gair yn hen fel 'enw' yn herwydd ei 'ryw' a nifer yr enghreifftiau.' Wrth edrych yn fanwl, fe welir sawl ffurf tafodieithol sy'n gysylltiedig ond gyda sillafiad a llafariad gwahanol, fel yn - moil; maoile; mul, mula, mulu.

Moelwyn Bach 711m SH 660437

Mae ffurf y Moelwyn Bach yn dra wahanol i Moelwyn Mawr; mae'r mynydd uwch yn un crwn/conigol a noeth, union beth mae nifer yn derbyn fel ffurf nodweddiadol y gair moel yn y tirlyn. Tra bo Moelwyn Bach gyda chopa gwastad a llethrau onglog iawn, ond mae'r copa yn un llwm, fel pob mynydd yn Eryri. Mae'r enw yn cryfhau'r ddadl o defnydd arall yn y man neu ddefnydd anghyson sydd i'w weld yn yr enw? Moelwyn 1795 John Evans Map, Moelwyn-bach 1838 AO.

Allt Fawr 697m SH 681475

Heddiw, yn y Gogledd, mae synnwyr cyffredin y gair *allt* 'llechwedd, rhiw' yn wahanol i'r hen ddefnydd; ar un adeg yr oedd sawl ystyr i'r gair, sef 'bryn, clogwyn, llechwedd goediog'. Felly, ystyr gwreiddiol enw fel Allt Fawr oedd un sy'n cyfeirio at uchder serth. Arweiniodd y Celtaidd Cynnar **alta* at yr Hen Gymraeg *alt*, Cymraeg Cyfoes *allt*; yn debyg i Gernyweg *alt*, Gwyddeleg a Gaeleg *allt* yn ogystal ag Lladin *altus*. Allt-fawr ar fapiau cyfoes yr AO.

Cnicht 690m SH 645466

Dim ond o tua 1300 ymlaen y datblygodd y term i ddisgrifio marchog arfog neu ddilynwr milwrol, yn tarddu o'r Hen Saesneg *cniht* 'bachgen, gwas' ac sy'n gytras â'r Almaeneg *Knecht* 'gwas'. Mae'r enw yn tarddu o'r Saesneg Canol *cniht* 'marchog', gair sydd yn debyg iawn i'r Saesneg *knight* heddiw. Ond yngenid y gair yn y gorffennol fel yr yngenir *cnicht* yn y Gymraeg heddiw. Efallai mai oherwydd ffurf helm neu het copa pigog yr enwyd y mynydd felly. Y Gynhyacht, Kynycht c.1700 Parochialia, Cynicht 1838 AO.

Moel Lledr 672m SH 667481

Dyma'r enw ar y bryn sy'n rhan o Foel Druman ar fapiau'r degwm; ar y mapiau ordnans, mae'r enw wedi symud i 682491. Enw a godwyd o'r afon, sef y Lledr. Mae'r ffurfiau cynnar Afon Kledder a Glinne Kleddr 1536-9 Leland yn ein cyfeirio at enwau afonol sy'n gysylltiedig â ffurfiau ar y gair caled, cled, clet 'cryf, nerthol' yn eu henwau. Moel Leder 1938 AO.

Ysgafell Wen 662m SH 664485

Enw ar y gefnen sy'n rhedeg i'r Gogledd o Foel Lledr yw'r *ysgafell*, *sgafell* 'silff, sil, ymyl' + (g)*wen* 'golau, gwyn'. Mae'n debyg mai gair a fenthycwyd o'r Lladin *scabellum* 'cefnen' yw'r elfen gyntaf. Map John Evans Ysgafell 1795, Ysgafell-wen 1838 AO.

Manod Mawr 658m SH 727448

Mân 'bach, bychan; main' + *ôd* 'eira, plu eira'; sef ardal ble mae eira yn lluwchio yw'r esboniad cyffredinol; tra bo eraill wedi cynnig *man* 'lleoliad' + *ôd* 'eira', i ddynodi ardal ble mae'r eira yn casglu. Tybed y gall un diffiniad pellach yn y GPC i'r gair *ôd* 'yn disgleirio'n wyn' fod yma? Sef cyfeiriad tuag at yr ardaloedd eang o lethrau sgri o liw golau iawn sydd i'w gweld ar lethrau'r bryn.

Yn ystod cyfnodau sych a heulog, mae'r llethrau'n yn ymddangos yn llachar ac yn 'wynnach' nag arfer - oherwydd cen y cerrig (?).

Fodd bynnag, os yw un ffurf cynnar yn gywir, sef mannad (i'w weld isod), rhaid nodi y term *mannad* 'mas, lwmp, agalen (o ymenyn)' fel posibilrwydd; un sy'n ddisgrifio bryn crwn. Mannod 1586 William Camden Britannia, y Mannod 1591/2 Llawysgrifau Bachymbyd, y mannad c.1592 SCC, Mannod 1722 William Camden, Britannica, Manad-fawr 1838 OS.

Moel Druman 656m SH 670475

Mae'r gair *drum*, *trum* 'mynydd, crib, cefnen' yn un digon cyffredin yn y tirwedd, mae'r ffurf *truman* yn fachigyn gwrywaidd. Fe welir *trum* cwta yn ymestyn at y copa. Moel-druman 1838 AO

Moel yr Hydd 647m SH 672455

Moel 'bryn conigol neu pigfain' yn hytrach na *moel* 'bryn crwn'. Mae'n debyg mai'r gair *hydd* 'ceirw' yw'r prif ddisgrifiydd ar gyfer y foel. Fodd bynnag, rhaid nodi y bod rhywfaint o ddryswch rhwng y gair *rhudd* 'coch' ac '*yr hydd*' ar adegau. Ar lafar maent yn agos iawn, ac oherwydd maent mor agos pa un sydd yma yn wreiddiol. Anhawster cyffredin wrth edrych ar enwau, gweler Y Cynniau isod. Moelwyn yr Hydd 1783 Thomas Pennant, Moel y Rhudd 1837 AO.

Y Cynniau 640m SH 660486

Amrywiad ar *curni*, *cynrau*, sef lluosog *curn*, *cyrn* 'pentwr, crug, carnedd; côn, pyramid, tŵr pigfain; mwdwl' yn fenywaidd unigol ac ni ddylid ei gymysgu â'r term *cyrn*, lluosog o'r gair *corn* 'pwynt, carn'. Fe welir sawl pentwr a chopa bychan yn yr ardal, enwedig o gwmpas Llynnau'r Cŵn.

Moel Penamnen 2044ft 623m SH 716484

Fei enwir oherwydd ei leoliad *pen* 'uwchben' + *nant* 'dyffryn' + (yr afon) *Beinw* [*beinw* - ffurf ar y gair *banw* 'moch ifanc, hwch']. Ar lafar *Pen+nant+beinw* yn newid mewn amser i Penamnen. Nid yw'r enw *Beinw* i'w weld fel enw'r afon heddiw, ond ar fapiau cynnar yr Arolwg, 6° 1840-80, fe welir Aber-beinwy, hefyd Aber *Beinw*. Ar un adeg yr oedd rhai yn cysylltu enw'r cwm caeedig gyda'r gair *amner* 'pwrs, bag'; neu, hen ystyr arall *amner* 'man crwn, cau'. Pennamayn 1557, Penamnen 1655 Llawysgrifau Elwes, Moel Penamnen 1838 AO.

Moel Meirch 607m SH 661504

O rai onglau, *moel* 'bryn ffurf gonigol', tra bo'r elfen *meirch* yn lluosog y gair *march* 'ceffyl, cadfarch'; gellid ei ddefnyddio i ddynodi ardal lle'r oedd ceffylau, yn gyffredinol, yn cael eu pori. Ar ddiwrnodau poeth; neu, pan fydd y pryfed brathog yn mynd yn ormodol, gwelir ceffylau yn aml yn pori ger yr uwchgynadleddau i ddal unrhyw awel. Moel-meirch 1838 AO.

Y Foel Boethwel 602m SH 652477

Y term a geir yma yw *poethfel*, *poethwal* 'eithin wedi'i losgi'n rhannol, grug, tyweirch (ar gyfer tanwydd)'; roedd pob un ohonynt yn fath pwysig o danwydd ar un adeg. Hyd yn oed i amseroedd eithaf diweddar, roedd pobl yn defnyddio eithin sych ar gyfer cynhesu, gan ei fod yn golau yn hawdd iawn; ond, y tebygrwydd yw mai ardal da i gasglu mawn oedd yma ar un adeg

Y Ro Wen 594m SH 744497

Gall y gair (*g*)*ro* 'creigiau man, graean', ddynodi creigiau neu sgri gyda chen (*g*)*wen*; ond y tebygrwydd yma yw mai disgrifio'r graean ar wely'r afon roedd yma'n wreiddiol. Mae yna nifer o nodweddion cyn-hanesyddol ar y bryn sy'n arwain archeolegydd i'w ddynodi fel mynwent carnedd o'r Oes Efydd yn ôl pob tebyg. Y Ro 1838 AO.

Carnedd y Cribau 591m SH 676537

Mae *cribau* yn luosog y gair *grib* 'cefnen'; gall y term ddynodi'r cefnau creigiog ar y llethrau Gorllewinol sy'n arwain at y brif *grib*. Efallai mai'r carnedd yw'r creigiau a welir ymhellach i'r De, fe'i nodir ar fap yr AO heddiw fel y *maen* 'craig' + *pig* 'pwynt' 674531 (sef Bwlch Maen Pig). Wrth edrych ar Siarter Aberconwy 1198 gwelir mai'r hen enw ar y bryn Cerrig yr Ych, gan mai dyma'r uchder cyntaf ar hyd y *grib* ar ôl Llyn Llygad yr Ych.

Yr Arddu 589m SH 674507 & Yr Arddu 388m SH 627426

Datblygodd y Celtaidd Gynnar **ardū*, Celtaidd **ardwo-* 'uchel' at y Brythoneg **ardu* ac yn ddiweddarach y Cymreig *arddu* 'uchder, bryn', Cernyweg *arth*, Hen Lydaweg *ard* 'uchder', yn ogystal â Hen Wyddeleg *ard* 'uchel, tal'. Mae'r ffurfiau hyn i gyd yn deillio o'r Proto Indo Ewropeaidd **h₂erdu-*. Fel arfer, mae'r bryn neu'r mynydd yn eithaf nodedig oherwydd ei statws neu ei leoliad; naill ai wedi'u gwahanu neu'n eithaf trawiadol o'u cymharu ag eraill yn y cyffiniau. Mae'r ddau fryn, wrth edrych arnynt o rai ardaloedd yn y cymoedd isod, yn eithaf mawreddog.

Moel Farlwyd 577m SH 707486

Yr un enw a welir gerllaw yn Llynnoedd Barlwyd. Y tebygrwydd yw mai'r elfen *bar* 'pen, blaen, brig, copa' + llwyd 'gwelw, llwythgoch'; mae *bar* yn gysylltiedig â Chernyweg *bar*, Brythoneg **barro-* 'diwedd, copa', Hen Wyddeleg *barr* 'pen, brig, copa' ac yma mae bron pob un o'r ystyron yn gywir. I eraill, enw sy'n disgrifio marl sy'n llwyd, ond anodd gweld sut y mae cysylltu marl 'clai calchog, lôm' gyda'r mynydd, creigiau igneaidd a metamorffig sydd. Moel-farlwyd 1838 AO.

Cerrig Cochion 550m SH 663511

Cerrig 'creigiau' + *cochion* 'y gair *coch* wedi eu luosogi'. Yn Siarter Aberconwy 1198 nodir yr enw ar y bryn fel Ban Carw a hefyd fel Bankarw. Yn y Gymraeg Canol roedd *bancarw* yn derm ar gyfer cynnwr a hefyd am waywffyn. Fel arall, mae'n debyg mai'r enw yw *ban* 'uchder, brig, pentir' + *carw* 'ceirw, iwrch' tra bod y ffurf arall a welir yn ôl pob tebyg yn wall ysgrifenyddol wrth sillafu'r gair *carw* yn hytrach na chyfeiriad at fod yn *banc* 'silff' + (g)*arw* 'bras, creigiog'. Cerig-cochion 1838 AO.

Y Foel Ddu 534m SH 670460

Enw syml, yn dynodi *moel* 'bryn' + *du* 'duliw, tywyll', gall y gair *du* ddynodi man gyda mawn, creigiau gwlyb neu llechweddi cysgodol.

Y Ro Lwyd 547m SH 758507

Gellir defnyddio'r gair *gro* 'cerrig man, graean' hefyd ar gyfer ardaloedd o 'sgri'; ar un adeg, gellid defnyddio llwyd i ddisgrifio lliw brown. Y Ro-llwyd 1838 AO.

Moel Dyrnogydd 520m SH 695492

Enw a godwyd o'r llyn o bob tebyg, sef Llyn Dyrnogydd, oherwydd gall yr enw gyfeirio at ffurf luosog o'r term *dyrnogyn* 'perch'. Fodd bynnag, mae'r enwau llyn fel y nodwyd ar fap yr AO cyntaf yn agos iawn at enw planhigyn *danhogen*, *danogen*, *dannog* 'betony'; un o'r planhigion dannog cyffredin yw Cribau San Ffraid: *Stachys betonnica*. Dyrnogydd, Llyn-dannogen 1838 AO, Llyn Dynogun 1840 Map Degwm.

Manod Bach 511m SH 714448

Fe welir yr enw fel Mannod mewn un archif; ond Manod-fach 1838 AO.

Moel Marchyria 487m SH 759466

Rhoddodd yr Athro J Lloyd-Jones March-yr-ia fel un awgrym petrus i esbonio'r enw, gyda *march* 'ceffyl' + *yr* + *ia* 'rhew'; efallai yn rhoi synnwyr o geffyl mytholegol yn y mynyddoedd. Yn anffodus cofnodwyd sawl elfen wahanol dros y blynyddoedd mae'n anodd penderfynu ar eu cywirdeb. Gall gefnogi'r elfen gyntaf fel y gair *march* 'ceffyl', oherwydd bod y term i'w weld yn y

dyffryn islaw, gydag enw Pont Rhyd y March (SH 763477). Enwir y bont ar ôl y rhyd 'croesfan afon' sy'n gysylltiedig â meirch, mae'r bont/rhyd yn union wrth droed y bryn. Mae rhai wedi cynnig mai llygriad y gair *marchyrfa* 'rasio ceffylau' [man casglu meirch?]; neu, newidiad ar lafar *march* 'ceffyl' + (g)*yrria(d)* 'i yrru (anifeiliaid), cwrs' sydd.

Os yw'r enghraifft mochurie yn gywir; tybed oes modd cysylltu'r enw â *mochyria*, *mochyria* 'sŵn moch, rhoch'; neu, *moch* 'baedd' + (g)*yrria(d)* 'i yrru, cwrs' hyd yn oed? Fel cyfeiriad at bresenoldeb baeddod gwyllt yn yr ardal ar yr un adeg? I eraill, yr hen air *ma*, *mach* 'maes' + (c)*yriau* 'ymylon, ffiniau'; ond, anodd iawn gweld *mach* 'bond' neu llygriad y gair *merch* 'menyw' fel cynigion cywir i'r elfen gyntaf.

Moel y mercherie 1586 Llawysgrifau Wigfair, Mercherau 1658 Rowland Vaughan, Moel Merchere 1776 Asesiad Treth Tir Sir Gaernarfon, Moel Machyria 1838 AO, Voil mochurie and Voel machyrie 1859 Llawysgrifau Penrhyn.

Moel Llechwedd Hafod 471m SH 759487

Mae Hafod yn *derm* cyffredin yn y mynyddoedd, man lle byddai'r amaethwr a'i deulu yn byw wrth ofalu eu gwartheg a'u praid yn ystod misoedd yr haf. Dim ond llochesi bach oedd rhai, yr oedd eraill yn ddigon mawr i'r teulu gyfan; datblygodd nifer o'r hafodau yn ffermydd parhaol. Llechweith yr havot 1541 & Llechwedd Havod 1656 Coleman Deeds.

Y Drosogl 455m SH 756766

Enw cyffredin ar dir garw, ffurf ar y gair *trwsogl* ydyw. Gellid defnyddio'r term ar gyfer tir sy'n anodd ei ffermio; neu, ar gyfer tir sy'n anodd ei groesi.

Pen y Benar 431m SH 731502

Y tebygrwydd yw mai *pen* 'copa' + *ardd* 'uchder' yw'r elfen benar yn wreiddiol, Cernyweg *arth* 'uchder'. Pen y bennar 1838 AO.

Moel y Dyniewyd 382m SH 613477

Dyniewyd yw'r lluosog yr hen air *dyniawed* 'buwch ifanc, bustach, eidion'. Nid *moel* 'bryn crwn' sydd ar gael yma, nid oes copa crwm; hytrach, *moel* 'bryn conigol, copa pigfain'. moeldienewyt 1198 Siarter Aberconwy, Moel-y-diniewed 1838 AO.

Y Grib Ddu 318m SH 496484

Mae gan *Y* + *grib* 'cefnen' + *du* 'tywyll' ochr dywyll, un sy'n gwynebu'r gogledd, a felly yngysgodol. Nodwedd sydd yn eithaf amlwg pan welir Lyn Dinas. Crib Ddu 1838 OS

Mynydd Sugn 298m SH 486475

Mae'n debyg mai hwn yw'r cofnod Gorsedd ressygynt a welir yn Siarter Aberconwy 1198 (ressygynt = ros sygyn), mae'n debyg mai dyma'r enw am y llinell grib gyfan ar un adeg. Rhoddodd yr enw Sygyn, fel a welir ar fapiau'r AO fel enw i'r fferm a hwyrach gloddfa cwper. Enw sy'n deillio o *sugn* 'mign, tir corsio' sef porfa fynyddig gwael. Sygun 1796 Cambrian Register.

Mynydd Llyndy 293m SH 626486

Wedi'i enwi ar ôl fferm Llyndy a oedd yn berchen ar y bryn cyfan ar un adeg, mae'n debyg. Mae'r bryn wedi'i nodi gyda beth sy'n edrych fel yr enw Moel tonyn ar y gyfres gyntaf map AO o 1838. Os tonyn, rhaid dewis rhwng ton, *town* 'gwyneb toriedig' + -yn 'ol ddodiad bachigol'; neu'r geiriau *ton* 'tir gwndwn', a *ton* 'cramen' hefyd.

Bryn Castell 250m SH 622485

Y tebygrwydd yw mai hwn yw'r bryn y sonnir amdano yn Siarter Aberconwy 1198 fel '..... ad

monticum qui in similitudinem castelli....' (i'r bryn sy'n debyg i gastell'). Mae'r cnwc bychan sy'n ffurfio copa'r bryn yn debyg i fwnt Normanaidd lle y byddai tŵr pren yn cael ei adeiladu ar ei ben. Yn y siarter, y bryn nesaf a enwir ar ôl Bryn Castell yw **Carrecereryr**, enw a roddir *carreg* 'craig' + er 'yr' + *eryr* 'aderyn rheibus'. Nid yw'r enw ar y mapiau AO; fodd bynnag, mae'r copa 343m a welwyd yn 618481, rhwng Bryn Castell a Moel Diniewyd bron yn sicr o fod y bryn y cyfeiriwyd ato yn y siarter.

Moel Dinas 189m SH 626424

Bryn arall mewn safle amlwg gyda *dinas* 'safle amddiffynnol' ar ei gopa. Ail-gadarnhawyd llawer o safleoedd o'r fath ar ôl ymadawiad milwyr yr Ymerodraeth Rufeinig 407; roedd yr anhrefn a ddilynodd yn fygythiad i lawer gyda lladron ac arglwyddi rhyfel lleol yn cystadlu gydag ymosodwyr Gwyddelig a rhai o Dde'r Alban am ysbail. Efallai hefyd y bu gwahoddiad i rai llenwi gwagle pŵer yn yr ardal, gwahoddiad na pheidio, daeth Laigin o Ddwyrain Iwerddon yn ymsefydlwyr yn y tiroedd Gorllewinol hyn. Mewn sawl safle gall un weld tystiolaeth o ffermydd amddiffynnol, nid yn unig ar hyd yr arfordir. Moel y Ddinas 1838 AO.